

Tiihonen, Seppo (1994): *Herruus 1: Eurooppalainen malli; Herruus 2: Ruotsi ja Venäjä*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 10 ja 11. Helsinki, Painatuskeskus.

Tiihosen teos on mittava hanke. Hänen alkuperäisenä suunnitelmanaan oli tutkia Suomalaisen hallinnon esikuvia Ruotsia ja Venäjää lähinnä oikeushistoriallisesti. Perinteinen lähtökohta osoittautui kuitenkin Tiihosen mukaan riittämättömäksi. Ruotsin ja Venäjän vaikutusten ymmärtämiseksi hallitseminen oli nähtävä laajemmasta perspektiivistä. Hänen mielestään oli ensinnä käsiteltävä hallitsemista teoreettisesti ja toisaalta jäljitettävä hallitsemisen yleiset eurooppalaiset kehityslinjat.

Teos on kokoava historiallinen esitys, jota määrittää taustalta ajankohtainen ongelma: Mitä merkitsee Suomelle uuden hallintajärjestelmän syntyminen Euroopan yhdentyessä? Mitä Suomen kytkemisestä eurooppalaisiin instituutioihin seuraisi ihmisten hallitsemisen kannalta; miten Suomalaisten elämää hallittaisiin Euroopan unionissa? Samalla kyseenalaistuu valtion rooli: Miten valtio on saavuttanut nykyisen asemansa ihmisten hallitsemisessa ja mitä sen osittainen liukeneminen Euroopan yhdentyessä merkitsisi?

Teos perustuu pitkälti Max Weberin herruuden sosiologialle. Tiihonen konstruoi Weberin pohjalta ajallisen kehitysmallin ja jäntevöittää historiallisen analyysin sen avulla. Weberin synteesi herruuden eri mahdollisuuksista keskittää huomion yhtäältä hallinnan tehokkuuteen ja vallan legitimitettiin sekä toisaalta eri herruuden muotojen vaikutuksiin yksityisten ihmisten konkreettiseen elämään. Tiihonen kuvaa herruuden muotojen ja sen instituutioiden kehityksen päävaiheet.

Herruuden kertomus kulkee yhtäältä herruusjärjestyksen alueellisen ja sisällöllisen ulottuvuuden muutoksina, toisaalta rationalisointiprosessina. Pienet yksiköt sulautuvat vähitellen suuremmiksi, aluksi suvut ruhtinaskunniksi ja lopulta valtiot Euroopan unioniksi; samalla herruusjärjestykset laajenevat kattamaan elämänalueita, joista aiemmin on vaiettu. Tämä laajeneminen ja syveneminen edellyttää hallitsemisen luonteen laadullista muutosta; laskennallisuus ja formaalisuus tunkeutuvat sinne, missä aiemmin järjestyksen määräsivät henkilökohtaiset suhteet ja poliittinen kamppailu. Nämä eurooppalaiset muutoksen peruslinjat toteutuvat myös Ruotsissa ja Venäjällä. Suomen omalaatuisuus heijastelee näiden maiden keskinäisiä eroja ja niiden suhdetta Eurooppaan.

Euroopan herruuden kehitystä ovat leimanneet Tiihosen mukaan ikivanhan isäntävaltaisen perinteen variaatiot, jotka päättyivät lopulta rationaalis-legaaliseen byrokraattiseen herruuteen 1800-luvun lopulla. Patriarkaalissa alkutilassa, jonka juuret olivat antiikin latifundiaaloudessa, vallitsi ehdoton henkilökohtainen komento ja suojelusuhde. Valta perustui uskollisuuteen, kunnioitukseen ja pelkoon. Vähitellen hallitut alueet laajenivat joidenkin sukujen noustessa muiden edelle. Hallitsevan suvun johtajasta tuli kuningas, joka pyrki keskittämään

ja monopolisoimaan valtaa itselleen. Kirkko takasi järjestyksen ideologisesti. Jakaessaan osan alueestaan palkkioksi hänelle suoritetuista palveluksista, kuningas pani alulle feodalismin. Läänitysten lisääntyessä kuninkaalla ei ollut enää ehdotonta herruutta vaan uskollisuussopimuksella häneen sidottu feodaaliaatelisto valvoi ja rajoitti hänen valtaansa. Patrimonialististen suhteiden lisäksi keskiajan herruusjärjestelmä sisälsi myös esimerkiksi säätyperäistä yhteisötyyppistä itsehallintoa.

Feodalismille tyypillinen vallan hajaannus oli kuitenkin väliaikaista. Keskiäika loppui herruuden keskittymiseen, systematisointiin ja alkavaan byrokraatisoitumiseen. Rahatalouden kehitys ja maahan sitoutumattoman pääoman kasvava merkitys edistivät vallan keskittämistä. Verotuksen monopolin hankkinut kuningas saattoi ohittaa feodaaliaatelin ja pystyi käymään aikaisempaa itenäisemmin sotaa ja rakentamaan uutta palkattua hallintokoneistoa. Kuninkuuden suora jumalallinen oikeutus teki kaikista kuninkaan palvelijoita, jolloin myös feodaalinen sopimussuhde muuttui alamaisuussuhteeksi.

Patrimonialistinen absolutismi merkitsi vallan keskittymistä kuninkaan hoviin ja byrokratialle, hallitun alueen laajenemista, herruuden ulottumista yhä useammille elämänalueille sekä kontrollin ja kurin tiukkenevista. Kuninkaiden käynnistämä uuden herruusjärjestyksen rakennustyö synnytti valtiorakenteen ja instituutioiden, jotka jäivät jäljelle vaikka kuningas menetti vähitellen valtansa parlamenteissa toimiville puolueille. Suvereeni loi herruutensa takeeksi keskitetyn rationaalisen byrokraatian, joka värvättiin enenevässä määrin aatelin ulkopuolelta. Niinpä jo yksinvaltiaan valta hyväksyttiin pitkälti nimenomaan hänen johtamansa hallinnan laskelmallisuuden ansiosta. Byrokraatia säilytti valtansa ja pysyi valtiollisen herruuden ytimenä, vaikka vaatimukset laajemmista kansalaisvapauksista johtivat lopulta kansanvaltaan 1800-luvulla.

Suomalaisen herruuden erikoispiirteitä voi jäljittää Ruotsin ja Venäjän hallintohistorioista, jotka Tiihonen hahmottaa teoksen toisessa osassa vertaillen niitä samalla yleiseurooppalaiseen kehitykseen. Ruotsin kehitystä leimaa feodalismin heikkous ja valtion poikkeuksellisen hallitseva rooli. Feodaaliaatelin valtaa rajoitti perinteisesti paikallinen itsehallinnollinen yhteisöherruus. Myöhemmin aatelin erityisasema perustui virkaprivilegioihin, jotka samalla kytkivät sen valtioon. Myös muiden säätyjen – talonpoikien, porvariston ja papiston – oikeuksien takaajana toimi valtio. Näin herruusjärjestys ja kilpailu rakennettiin Ruotsissa valtiokoneiston sisään.

Venäjällä herruutta leimasi suku- ja hallitsijasokeskeisyys. Aatelissuvut sitoutuivat keisariin, jonka patrimonialisen esivallan alamaisia ja palvelijoita kaikki Venäjällä olivat. Byrokraatia ei päässyt Venäjällä seuraamaan rationalisoituvia läntisiä vastineitaan. Myös edustuslaitokselle ja kansalaisvapauksille keisari teki tilaa niin myöhään, että ne eivät ehtineet vakiintua ennen kuin bolshevikit ottivat vallan.

Kun Euroopan herruusjärjestelmää tarkastellaan Tiihosen hahmottaman historian valossa, Euroopan yhden-

tyminen näyttäytyy luonnollisena, ellei peräti väistämättömänä kehitysuuntana. EU »kuuluu saumattomasti heruuden ja hallinnon pitkän linjan kehitykseen, jossa hierarkkiset kerrostumat lisääntyvät ja poliittisten ja hallinnollisten yksikköjen koko kasvaa» (i339). Vaikka Tiihonen ei ota kantaa Suomen liittymiseen, EU tulee joka tapauksessa vaikuttamaan ratkaisevasti Suomen asemaan. »Suomen historian suurten käännekohtien ja syvärakenteiden tärkeimmistä reunaehdoista on päätetty aina ja tullaan aina päättämään Suomen ulkopuolella, Euroopassa» (i3). Tietenkin Euroopan yhdentymiseen osallistuminen »näyttäisi supistavan päätöksentekovaltaamme ja itsenäisyyttämme. Kun nykyinen muutos sijoitetaan historian pitkään kehityksen jatkumoon, dramatiikka vähenee. Nykyinen muutos kuuluu siihen valtavirtaan, jossa pieniä alueita liittyy toisiinsa tai ne liitetään suurempiin. – Välillä suuremmat alueet hajautuvat jälleen pienemmiksi, mutta yhdentymisen väkijoukko on aina uudestaan. – Suomen historia asettuu saumattomasti tuohon yhdentymiskehitykseen. Historiamme käännekohtia ja murroskohtia määräävät Euroopan historian yleiset valtavirrat.» (ii5.)

Herruuden kehityksen perspektiivistä katsottuna Suomen itsenäisyys kansallisvaltiona on ollut aina hyvin suhteellinen ja historialtaankin lyhyt. Tulevaisuuttaan ajatellessaan suomalaisten ei näin ollen tulisikaan huolehtia niinkään muodollisesta itsenäisyydestään kuin Euroopan unionissa toteutuvan herruuden sisällöstä. Uusi hallintatapa on vasta muutoutumassa, mutta on selvää, että nykyinen muutos ei tapahdu vain pinnan tasolla vaan syvemmällä. Koko sata vuotta vanha kansallisvaltioiden herruusjärjestys sopeutetaan eurooppalaisen ylivaltion järjestykseen, jonka uskomusperusta on vielä varsin epä-määräinen. Tiihonen haluaa keskittää huomion uuden herruuden laatuun, siis siihen minkä muodon hallinnan rationalisoituminen saa Euroopan unionissa.

Herruuden rationalisoiminen on merkinnyt kehitystä traditionaalista, lähes rajoittamattomasta isännän vallasta kohti lailliseen byrokraatiaan perustuvaa kansan kontrolloimaa rationaalista herruutta. Weberiä seuraten Tiihonen kiinnittää huomion kuitenkin myös vapautumisen ja rationalisoitumisen synkkään käänköpuoleen: ihmiselämän kurinalaistumiseen. Uuden ajan alun absolutismi tarvitsi valtansa vakiinnuttamiseen ja verotulojen takaamiseen paitsi vallan keskittämistä, myös komentojen toteutumisen tarkkaa kontrollia ja uuden työetiikan istuttamista kansaan. Monet tuolloin kehitetyistä menetelmistä ovat säilyneet meidän päiviimme. Tiihonen lainaa Weberiä: »Kuri ja kurinalaisuus osuu modernin rationaalisen herruuden ytimeen ja on sen tärkein sisältö» (i284).

Weber katsoo kohtalonomaisten rationalisoitumisen johtavan herruuden kohteiden elämän kurinalaistumiseen, metodisoitumiseen ja formalisoitumiseen. Aluksi askeettinen elämä sai sisällön uskonnosta, mutta myöhemmin tuo merkitys kiuhtui pois jättäen jäljelle kapitalismin rautahäkin. Weberin lisäksi Tiihonen käy läpi Michel Foucault'n, Gerhard Oestreichin ja Norbert Eliaksen ku-

vaukset hallinnon vaikutuksesta ihmisten elämään. Tiihosen mukaan Foucault kuvaa, miten edistys ei suinkaan vapauttanut ihmisiä vallasta vaan muutti vain sen luonteen. Mestaturun kuninkaan valta siirtyi tieteille, joiden kurinalaistava valta ulotti oteensa ihmisten psyykeen. Oestreich taas tutkii »sosiaalikirunalaistamista», jota absolutismin rakentaminen edellytti. Ihmiset muokattiin työtelijäiksi ja kuuliaisiksi uuden keskitetyn valtion kontrollissa. Uusstoalaisen filosofian pohjalle rakennettu kuri ulottui kaikkiin kansan kerroksiin, aina upseeriston ammattihyveistä rahvaan järjestämiseen rooman armeijaa jäljitellen. Elias vuorostaan jäljittää ulkoisen pakon muuntumista psyykkiseksi itsehallinnaksi. Kehitys näkyi sivistyneiden tapojen leviämisenä hoveista yhä alempiin kansankerroksiin. Herruus vaikuttaa siis myös ihmisten konkreettiseen elämäntapaan, siihen mitä he ovat.

Suomen kohtalonyhteys Euroopan herruuteen nostaa kysymyksen Euroopan tulevaisuudesta sekä hallinnan että ihmiselämän näkökulmasta. Hallinnan painopiste siirtyi ylikansalliselle tasolle. Valtiollinen poliittinen valta näyttää siirtyvän Brysselin virkamiehille. Pahassa tapauksessa Eurooppaan »luodaan nyt kasvotonta ja ilman näkemystä toimivaa byrokraatia, joka pystyy hoitamaan yhdyntävän Euroopan asiat teknisesti, ilman henkeä, vastuuta ja innostusta kurinalaisuuden avulla. Se hoitaa formaalisen teknokratian kaavun takana asioita teknisesti, mutta hallitsee samalla poliittisesti.» (i346.) Herruuden legitimiysvaatimus ei saisi kuitenkaan johtaa myöskään formaalin rationaalisuuden ohittamiseen karismaattisella, substantiaalisella rationaalisuudella. Herruuden olisi rakennuttava formaalisti rationaalisen ja tehokkaan mutta poliittisesti kontrolloidun rutinoituneen hallintokoneen varaan. Euroopan poliitikot joutuvat joka tapauksessa siltikin tasapainoilemaan vastuullisen reaalipoliittisen etiikan ja sen oikeuttavan »veljeys- ja vuorisaarnaetiikan» välillä.

Reaalipoliittisen ja pragmaattisen hallinnan perspektiivin lisäksi Weber ja Tiihonen ovat siis kiinnostuneet myös ja erityisesti herruuden vaikutuksesta ihmiselämään (*Lebensführung*). Onko Euroopan kohtalona weberiläisittain ihmiselämän kurinalaistuminen ja herruuden irrationalisoituminen formaalin rationaalisuuden irrota sen substantiaalisesta sisällöstä? Tuleeko yhdyntymisen vain huipentamaan kehityksen, jossa uuden ajan alussa luotu kurinalainen askeettisen talousetiikka on menettänyt sen liikkeelle panneen ja mielekkääksi tehneen hengen? Tiihonen ei vastaa, mutta korostaa, kuinka tärkeää on weberiläisen kohtalon välttämiseksi muistaa säilyttää myös ihmiselämän henkinen laatu ja hyvän elämän täydet edellytykset. Herruuden tulee kurin lisäksi rakentua kollektiiviselle eettiselle tietoisuudelle yhteisössä elämisen välttämättömyydestä ja sen kultakin vaatimista uhrauksista. Työ ja talous on yhä koettavissa mielekkäiksi, kunhan ne säilyttävät yhteytensä yksilön omiin arvoihin ja auttavat häntä ottamaan vastuun omasta elämästään.

Kaiken kaikkiaan *Herruus* kokoaa ytimekkäästi Suomen hallitsemisen esikuvien kehityshistorioiden dynami-

kat, tosin varsinaiset viitteet Suomeen jäävät vähäisiksi. Olennaisimpien linjojen korostaminen tekee esityksestä selkeän, mutta samalla väistämättömästi hieman pinnallisen. Teos avaa laajan historiallisen perspektiivin Suomen nykyisiin Euroopan yhdentymiseen liittyviin ongelmiin.

Weberin herruuden typologia jäntevöittää oivallisesti *Herruuden* historiallisen analyysin, mutta samalla tuosta typologiasta nousevat lähestymistavan hankaluudet. Nämä ongelmat koskevat lähinnä tulevaisuuden hahmottamista, eivätkä siis ole olennaisia niinkään tämän teoksen varsinaisen argumentin kuin sen soveltamisen kannalta. Analyysin apuvälineenä toimivan Weberin ideaalityypittelyn projisoiminen historiallisen kehityksen vaiheiksi kärjistää tiettyjä vaikeuksia, jotka on löydettävissä jo Weberiltä. Weber käyttää ideaalityyppejään erojen etsimiseen ja järjestämiseen historiallisesta empiirisestä aineistosta. Kun Tiihonen projisoi tuon periaatteensa abstraktin tyypittelyn konkreettisiksi historian vaiheiksi, seurauksena on dramaattinen kertomus, joka päättyy rationaalis-legaalisen tyyppin laajenemiseen ja tunkeutumiseen yhä uusille elämänalueille. Koska tuo modernissa maailmassa voimistuva tyyppi on luotu vastakohtana muille herruuden muodoille, sen sisäiset erot eli rationaalisuuden mahdolliset eri muodot jäävät varjoon. Analyysi ei erottele rationaaliseen malliin sisältyviä erilaisia potentiaalisia kehityssuuntia.

Herruuden taustalla, kuten weberiläisessä analyysissä yleensä, on ongelmana, että kun rationalisoitumisen sisäisten vaihtoehtojen moninaisuus jää hahmottamatta, rationalisoitumisen väistämättömyyden tajuamisesta seuraa surumielinen taipuminen kohtaloon. Rationaalis-legaalinen herruus näyttää ylivoimaiselta muihin herruuden tyypeihin verrattuna samalla, kun sen voitokululva vaikuttaa olevan vain yksi suuntaa, yhä etenevä kurinalaistaminen, byrokraatian teräksisen verkon kiristymisen ihmiselämän ympärillä ja viime kädessä aidon politiikan näivettyminen. Silti, ja mikä pahinta, herruuden mekanisoituminen ei suinkaan tarkoita legitimaation kuihtumista. Päinvastoin: rationaalisen kurin »teräksellisiä kotele» näyttää muokkaavan ihmisen arvoineen herruusjärjestyksen sopivaksi.

Weberin herruuden sosiologia tarjoaa siis vaatimattoman perspektiivin tulevaisuuteen näkemiselle. Vaikka Weber ja Tiihonen hahmottelevat positiivisiakin mahdollisuuksia ja pakoreittejä »merkityksen» tuhovana rationalisoitumisen sisällä ja vierellä, ne jäävät roikkumaan ilmaan. Myönteisten vaihtoehtojen keskeinen sisältö tuntuu jäävän paradoksisiksi eli keskenään ristiriitaisten arvojen kamppailuksi ja pyristelyksi kohtaloa vastaan ilman todellisia substantiaalisia valinnanvaraisia malleja.

Kuvaavaa weberiläisen tyypittelyn ongelmista on se, miten esimerkiksi Foucault joudutaan niputtamaan kurinalaistamisen tutkijaksi ja siinä käytetyn vallan kriitikoksi. Yhtenä apuna weberiläisyyden hankaluuksiin saataisi kuitenkin olla nimenomaan tarkempi analyysi Foucault'n kysymyksenasettelusta. Hän pyrki tutkimaan erilaisia tapoja, joilla subjekti (sekä alamaisten että ak-

tiivisena oman toimintansa ohjaajana) on konstituoitu kulttuurimme eri vaiheissa. Herruus ja hallinta on vain toinen puoli subjektivaatiota. Herruus olisi nähtävä suhteessa siihen aktiiviseen henkilökohtaiseen etiikkaan eli itsehallintaan, jonka hallinta mahdollistaa ja vaatii. Kyse ei ole vain kurinalaistamisesta, vaan kaikki vallankäyttö piirtää myös oman mallinsa alistamiselle vaihtoehtoista vapaudesta ja autonomiasta.

Kuten Tiihonen osoittaa, mikäli seurataan Wilhelm Hennisiä ja katsotaan Weberin olleen kiinnostunut nimenomaan ihmisten konkreettisesta elämäntavasta (*Lebensführung*), tullaan hyvin lähelle tätä Foucault'n kysymystä. Samalla huomataan kuitenkin myös miten vaatimattomaksi Weberin hahmotelma modernin subjektin etiikasta jää. Hän kuvaa vain rationaalisen ja metodisen *Lebensführungin* ulkokuoren, jonka moderni elämänjärjestys vaatii; hän ei juuri analysoi, millaiset erilaiset (patologiset tai terveet, kauniita tai rumat) etiikat, foucault'laisittain »minuuden teknologiat», voisivat tuon kuoren täyttää. Foucault'n motiivina taas oli nimenomaan tutkia, mitä muuta hallittu ihminen voi olla kuin »kuulainen ruumis».

Positiivisten etenemislinjojen etsiminen edellyttää tarkempaa katsetta, kuin mihin Weber pyrki ideaalityypeilläään ja mikä lienee tarpeen Tiihosen teoksen tavoitteille. Sen sijaan että historia pyrittäisiin näkemään yhtenäisenä nykyisyyteen johtavana kertomuksena, olisi laskeuduttava alemmas. Tulevaisuuden mahdollisuuksien ymmärtämiseksi olisi jäljitettävä nykyisyyden eri ainesosien hajanainen kehitys, sillä vasta silloin olisi mahdollista nähdä niiden erilaiset mahdolliset yhdistymistavat tulevaisuudessa. Tässä lienee Weberin ja Foucault'n keskeinen ero. Siinä missä Weber kertoo yhden rationaalisen byrokraatian voitokulun, Foucault kuvaa konkreettisten hallitsemisen teknologioiden tasolla yksinvaltiaan miekan muotoutumisen hierarkkisen kurin poliisivaltioksi ja lopulta liberalistisen minimivaltion välilliseksi, markkinoiden kautta tapahtuvaksi ohjaamiseksi.

Näin ollen, kun halutaan ymmärtää *Herruuden* tulevaisuuden perspektiiviä määrittävää Euroopan yhdentymistä, olisi syvennettävä weberiläistä tapaa ymmärtää talousetiikka ja siihen liittyvä herruuden muoto. Weberiläinen kuva modernista taloussubjektista jää teeseiksi kapitalismin hengestä. Protestanttinen uskonto on synnyttänyt rationaalisen, askeettisen, taloutta varten itsensä instrumentalisoinnin ihmisen, jonka elämän uskonnollisen merkityksen juuri tuo samainen rationaalisuus tuhoaa. Tämä kuvio jättää kuitenkin analysoimatta tuon talousetiikan koko monimutkaisen sisärakenteen, jossa klassinen kreikkalainen ja roomalainen maanläheinen etiikka kiedotaan tuonpuoleiseen suuntautuvaan munkkisketisiimiin. Tuo etiikka sisältää useita vaihtoehtoisia kehityssuuntia Weberin kuvaaman kapitalismin hengen nihilistisen, väljähtyneen modernin version lisäksi.

Uuden ajan alun uusi talousetiikka merkitsi tietenkin yhtäältä kansalaisten voimavarojen välineellistämistä valtakunnan talouden hyväksi. On kuitenkin muistettava, että toisaalta uusi etiikka myös demokratisoi aristo-

kraattisten kreikkalaisten ja roomalaisten etiikoiden teknologiat. Se tarjosi kaikille nuo sofistikoituneet keinot elämän eettiseen muovaamiseen. Näin kurinalaistaminen loi myös pohjan ennennäkemättömän laajalle levinneelle mahdollisuudelle autonomiseen ja vapaaseen oman hyveen toteuttamiseen. On siis erotettava askeesin ja itsekurin positiiviset elementit patologisista ja kysyttävä, minkä muodon molemmat saattaisivat saada tulevaisuudessa.

Talousetiikan tulevaisuuden mahdollisuuksien toteuttaminen edellyttää, että positiiviseen etiikkaan liittyvä taloudellisen hallinnan muoto voidaan erottaa, arvioida ja valita. Myös tässä talouteen kietoutuvan herruuden analyysissä weberiläinen kehikko on riittämätön. Esimerkiksi Euroopan unionin herruus perustuu pitkälti ihmisten hallitsemiseen välillisillä, talouden omien lainalaisuuksien kautta ohjaavilla keinoilla. Suora kurinalaistaminen korvataan epäsuoralla. Ihmisiä hallitaan heidän autonomisten ja vapaiden taloudellisten intressien kautta. Kysymystä ei siis tule kohdistaa vain byrokratian poliittiseen kontrolliin tai ulkoisen kurinalaistamisen välttämiseen. On myös hahmotettava, Weberiä lainaten, millaiselle ihmistypille ulkoisen valinnan tai sisäisen motivaation kautta luodaan optimaaliset mahdollisuudet tulla vallitsevaksi, ja kysyttävä, mikä tuossa tyyppissä on hyvää tai huonoa.

MAUNO PERE
